

De 'Liberale Kring' in de steigers

Geschiedenis en kunsthistorische verkenning van het voormalige bankhuis Spitaels op de Markt te Geraardsbergen

Deel 1: Van bankhuis tot partijgebouw

JACQUES DE RO

Tijdens de zomermaanden van 2011 is men gestart met de restauratiewerken van de voorgevel en het interieur van de 'Liberale Kring' op de Markt te Geraardsbergen. Dit beschermd monument in Empirestijl uit 1817 is in oorsprong een bankhuis van de familie Spitaels. In een eerste deel maken we kennis met de familiale, socio-economische en politieke achtergrond van de bouwheer en diens opvolgers in het beheer van de bank tot het faillissement in 1872.

In het spoor van de Lombarden

De voorgeschiedenis van de bouw op de Markt van het bankhuis van de familie Spitaels, vanaf 1872 bekend als de *Cercle Libéral* of *Liberale Kring*, voert ons terug naar de tweede helft van de 18de eeuw. De Zuidelijke Nederlanden beleven in deze periode een economische bloei die zich in Geraardsbergen onder meer vertaalt in een toenemende handel in textielproducten en in een groeiende geldhandel. Medio jaren 1700 werpt Jean Baptiste Spitaels (1719-1780) zich op als succesvolle lijnwaadhandelaar. ⁽¹⁾ Zijn lucratieve zaak in "*wollen goederen en hoeyen*" maakt van hem een begoede burger, getuige nog zijn statige woning in de Vredestraat, thans bekend als het *Ideeënhuis* ⁽²⁾. De man heeft uit zijn twee huwelijken vijftien kinderen, maar het is vooral de eerstgeborene Jean François Spitaels (1743-1816) die aan de basis ligt van de grandeur van de latere politieke bankiersdynastie. Jean François

(signeert met 'Jean') volgt aanvankelijk de voetsporen van zijn vader en zet na zijn huwelijk met Marie Jeanne Van Bollaert in 1762 een eigen lijnwaadhandel op in de Gasthuisstraat. Traditiegetrouw is hij aangesloten bij de "*ambachte ofte neiringe van de Cleermaeckers schuijlende onder den heiligen martinus*" ⁽³⁾. Zijn handelszaak ⁽⁴⁾ moet bijzonder succesvol zijn want de volgende decennia weet hij het familiebezit fors uit te breiden met onroerend goed. Zijn welstand zal zeker niet ongezien blijven bij zijn stadsgenoten. Doordat de lokale economie aantrekt, groeit bij sommigen de behoefte aan liquiditeiten om te investeren. En wellicht zal Spitaels hiervoor regelmatig worden aangesproken. Het tijdstip waarbij zijn bankactiviteiten gaan primeren op zijn lijnwaadhandel is niet bekend. Zeker is dat zijn naam vanaf de jaren 1780 geregeld opduikt in financiële documenten. Om te kunnen voldoen aan de Franse oorlogsschatting, lenen de zusters van het Onze-Lieve-

Vrouwhospitaal op 24 november 1792 "(...) van d'heer Joannes Spitaels banquier binnen de stad Geeraertsberge, eene obligatie van elf duizent guldens wisselgelt croiserende à vier per cent courant 's jaers (...)" ⁽⁵⁾. Hiermee komt hij in het spoor terecht van de Lombarden, die in de middeleeuwen een bankhuis hadden in de Vredestraat.

Politiek en fortuin

Als gefortuneerde burger raakt Spitaels gemakkelijk hogerop in het verenigings- en politieke leven van zijn stad. Op 6 mei 1781 wordt hij opgenomen in de Sint-Adriaansgilde en meteen tot prince verheven ⁽⁶⁾. Nog meer prestige biedt de Sint-Jorisgilde, waarbij hij toetreedt op 14 mei 1786. Zijn politieke doorbraak komt er in 1792 wanneer hij schepen wordt van Geraardsbergen. In 1796 woont hij met zijn gezin in de Brugstraat. Drie van zijn zonen wonen nog thuis: François, 27 jaar; Joseph, 25 jaar en Adrien, 13 jaar. Een vierde zoon, Albert, 26 jaar

⁽¹⁾ Dit artikel steunt voor een belangrijk deel op vroeger historisch onderzoek, zie J. De Ro, *Analyse van een belangrijke financiële en politieke familieclan: de Spitaels van Geraardsbergen. Machtsverwerving en -verlies*, proefschrift, U.G., Gent, 1976-1977.

⁽²⁾ J. MEERKENS, *Voormalig winkelpand met achttiende-eeuwse arduinen gevel*, scriptie, Hogeschool Antwerpen, 2004, p. 10.

⁽³⁾ RAG (Rijksarchief Gent), OGA (Oud Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 54, f (folio) 19- f 19 v (verso).

⁽⁴⁾ In 1812 noemt hij zich "*marchand en gros*".

⁽⁵⁾ G. DE VOS, "*Onser Lieven Vrouwen*" Hospitaal van Geeraardsbergen van zijne stichting tot na de fransche omwenteling, Geraardsbergen, 1903, p. 545.

⁽⁶⁾ RAG, OGA Ger, nr. 882 quater.

Jean François Spitaels (1743-1816) legt de basis voor de financiële en politieke uitbouw van de lokale bankiersdynastie gedurende de 19de eeuw. (Olieverf op lijnwaad)

en vermeld als rentenier woont in de Karmelietenstraat sedert zijn huwelijk een jaar eerder met Isabelle Van Yper.

Jean François Spitaels mag zich bij de terugkeer van de Franse legers in september 1794 de rijkste burger van de stad noemen. De oorlogsschatting die iedere eigenaar van onroerend bezit wordt opgelegd bedraagt voor hem 500 gulden. Toch zal het nieuwe régime zijn financiële positie alleen maar versterken. Zo zetelt hij onafgebroken in de municipaliteit van 1800 tot zijn overlijden in 1816 en is hij maire in 1808-1810. De periode onder het Franse Keizerrijk betekent voor hem een tijd van groeiende welstand. Dit is te merken aan de lange lijst onroerende goederen die hij nalaat: in de stad zijnde ondermeer zestien woonhuizen, een brouwerij, de

drie abdijmolens op de Dender en een watermolen aan de Kleine Dender; in twaalf omliggende deelgemeenten een groot aantal partijen bos, rijfsbos en weiland en twee graanwindmolens; verder nog land in Aspelare, Voorde, Herzele, Ninove en Heldergerm. Maar ook niet gering is zijn drang naar eigendom in Henegouwen: een hofstede met meer dan 153 ha landerijen in Familleureux; de boerderijen *Chat barré* en *Pins-maille* ⁽⁷⁾ met samen meer dan 200 ha grond en een watermolen te Veillerelles-les-Brayeux, de hoeve *Le Coucou* met meer dan 20 ha land te Meslin-l'Eveque, en tenslotte bos, land en grasland te Acrenne-Saint-Gérion, Papignies en Jemappes. De boerderij *Brucom* ⁽⁸⁾ met bijgebouwen en meer dan 46 ha landbouwgrond te Sint-Pieters-Leeuw en grond te Sint-Pieters-Kapelle in de provincie Brabant maken van hem alles te samen een grootgrondbezitter. Het is een onmiskenbaar feit dat Spitaels zich weet te verrijken door de verwerving van tal van door de Franse staat geconfisqueerde goederen van de clerus en dat in 26 gemeenten.

Op 26 maart 1818 wordt voor notaris Charles Evrard onder zijn vier overlevende zonen en enige dochter Jeanne Françoise zijn aanzienlijk vermogen verdeeld. Het vormt de financiële basis voor de verdere machtsuitbouw van de bankiersdynastie Spitaels.

"François Spitaels & frères"

Wanneer de bankactiviteiten van Jean François Spitaels worden overgenomen door zijn zonen Albert, François, Joseph en Adrien

Gezicht op de Markt met de optocht van de reuzenfamilie, genomen door notaris-picturalist Désiré De Clercq (laatste kwart 19de eeuw). Op de achtergrond van links naar rechts: de woning van Albert Spitaels, de herberg 'Sint Joris Hof' en het bankhuis van François Spitaels.

(7) Vermoedelijk gaat het om twee hoeven die hebben toebehoord aan de abdij van Bonne-Espérance te Vellereille-les-Brayeux. De abdijgebouwen zijn onder het Frans régime als nationaal goed verkocht, maar later door een tussenpersoon opnieuw verworven door de monniken.

(8) Deze 18de -eeuwse monumentale gesloten hoeve aan de Bergensesteenweg te Sint-Pieters-Leeuw is eigendom geweest van de abdij Ter Kameren. Het is eerst door een openbare verkoop op 18 oktober 1787 verworven door de Parijse bankier Amatus Gabriël Fulchiron. Later staat het bekend als "Hof De Ro" en "Hof van Reyntjes", spreekt men vandaag van "Ten Brukom". Vanaf de jaren 1970 wordt het gebruikt als restaurant en manege.

is niet meer te achterhalen bij gebrek aan bronnenmateriaal. Vermoedelijk hebben ze zich geleidelijk in de familiezaak ingewerkt. In 1811 vermeldt de *Almanach du département de l'Escaut* Jean François Spitaels als enige bankier in de stad en op 24 september 1814 voert hij nog een financiële transactie uit voor Pierre Van Huffel. De ouderlijke woning in de Brugstraat moet lange tijd als bankhuis hebben gefungeerd. Eén

voor één verlaten de gezinsleden door huwelijk het huis: François in 1798, Jeanne Françoise in 1800, Joseph in 1809 en tenslotte de jongste telg Adrien in 1818.

In feite is het vooral François Spitaels die zich als eerste toespitst op de bankzaken, maar met steun van zijn broers. In de financiële briefwisseling met zijn beste vriend, verwant en oud-stadsgenoot, kunstschilder Pierre

Van Huffel (1769-1844), die naar Gent is verhuisd, signeert hij na de dood van zijn vader in mei 1816 steeds "*François Spitaels & frères*"⁽⁹⁾. De man ziet de zaken groots en richt zich naar de opkomende industrialisatie in het Waalse steenkoolbekken. Henegouwen is hem niet onbekend, zoals blijkt uit de beleggingen die zijn vader er doet in de aankoop van nationale goederen. Hij krijgt er pas echt vaste voet nadat zijn zuster Jeanne Françoise op 10 januari 1800 huwt met Pierre Joseph Defontaine (1779-1833), een succesvol handelaar, bankier, industrieel en politicus uit Bergen. Aan het hoofd van de bank *Fontaine-Spitaels*, sticht Defontaine er de *Usines Métallurgiques du Hainaut* en speelt hij jarenlang een prominente rol in de vroege industrialisatie van het Borinagebekken. We vermoeden dat François Spitaels ook nauw betrokken is bij deze economische expansie, wat hem financieel zeker geen windeieren heeft gelegd. Op 20 juli 1807 vraagt hij aan de prefect van het departement, samen met de Parijzenaar Duchamps, een concessie aan voor het opzetten van een exploitatie van de steenkoolmijnen van Flénu⁽¹⁰⁾ "(...) *par une compagnie formée de capitalistes capables de fournir aux dépenses énormes qu'elle devait entraîner et d'hommes instruits dans l'art d'extraire ce précieux minéral*". Uit vrees voor een monopoliepositie wordt hun aanvraag geweigerd. Dit weerhoudt hen niet om in 1810 afspraken te maken over de regeling van productie en tarieven. Spitaels geniet dus de steun van kapitaalkrachtige industriëlen en ziet brood in investeringen in de Waalse mijnbouw.⁽¹¹⁾

⁽⁹⁾ SAG (Stadsarchief Gent), *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4693: van François Spitaels aan Pierre Van Huffel zijn 59 brieven bewaard, gaande van 20 januari 1796 tot en met 23 juni 1827.

⁽¹⁰⁾ *Flénu* is een deelgemeente van Bergen.

⁽¹¹⁾ P. LEBRUN, *Histoire quantitative et développement de la Belgique. Tome I, volume 1: Essai sur la révolution industrielle en Belgique 1770-1847*, Bruxelles, 1979, p. 379, 382; A. VAN NECK, *Histoire quantitative et développement de la Belgique. Tome II, volume 2: Les débuts de la machine à vapeur dans l'industrie belge 1800-1850*, Bruxelles, 1979, p. 714.

In dit woonhuis met arduinen voorgevel in de Vredestraat heeft Jean Baptiste Spitaels tijdens de tweede helft van de 18de eeuw een linnenzaak. (1943)

In Geraardsbergen bewandelt hij dezelfde weg als zijn vader: op 17 juli 1791 wordt hij, samen met zijn jongere broer Albert, lid van de Sint-Jorisgilde, hierin gevolgd door zijn zuster Jeanne Françoise in augustus 1793. Hij oogst eveneens politiek succes: hij is onafgebroken lid van de *Conseil général* van het Scheludedepartement in 1802-1814 en van de Provinciale Staten in 1815-1827 en maakt te Geraardsbergen deel uit van de municipaliteit in 1810-1815 en van de regentieraad in 1816-1827.

Is het overlijden van zijn vader op 8 mei 1816 de aanzet geweest om met een nieuwe bank te starten? Vermoedelijk is het in datzelfde jaar dat hij, samen met Albert en Adrien, aan de Gentse architect Louis Roelandt de opdracht geeft om op de Markt een monumentaal bankhuis te ontwerpen op de plaats waar eeuwenlang *Het Groot Landhuys* heeft gestaan ⁽¹²⁾. Het oude gebouw is in 1798 bewoond door een zekere Joseph Van Crombrugge ⁽¹³⁾ en zelfs nog in 1814 door handelaar Liévin

Van Cromphout met zijn gezin ⁽¹⁴⁾. Anthoni Sanderus schrijft in 1644 over het *Landhuys* het volgende: "Naast het Stadhuis ziet men de Oude Vlees-Hal, en daar tegen over het Land-Huis, waarin de Gevolmachtigde der Overigheid van Geertsberge, met die van Aalst, en de Baljuwen der vijf Vrye Heerlykheden van dat Graafschap, als het nodig is, zamenkomen, wordende tegenwoordig gebruikt door den Heer Klaude van Kroy, Graaf van Rœulx, en Bestierder van deze Stad, en van Aalst" ⁽¹⁵⁾. De locatie is hierbij van symbolische

⁽¹²⁾ P. J. GOETGHEBUER, *Choix des Monumens, Edifices et Maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas*, Gand, 1837, bijvoegsel VI: tot op heden is steeds gedacht dat François Spitaels de enige opdrachtgever is geweest, temeer dat alleen zijn naam op de voorgevel van het bankhuis prijkt. Vermoedelijk hebben ook zijn broers in het gebouw geïnvesteerd.

⁽¹³⁾ RABW (Rijksarchief Beveren-Waas), MGA Ger, nr. 888: In 1798 betaalt Joseph van Crombrugge een oorlogsschatting van 10 livres 10 sols op het *Groot Landhuys* op de Markt.

⁽¹⁴⁾ RABW, MGA Ger, nr. 1182.

⁽¹⁵⁾ A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre, behelzende Eene algemeene en nauwkeurige Beschrijving van dat Graafschap...* Deel 2, derde Boek, Leiden, Rotterdam, 's Gravenhage, 1735, p. 83, k. 2.

betekenis: het centrum van de bestuurlijke macht onder het ancien régime wordt de nieuwe residentie van de 19de-eeuwse leidende burgerij. We vinden het op het stadspanorama terug onder nummer 11 als *Prætorium*, vulgò 't Lantshuys. De voorgevel van dit statig rijhuis, bestaande uit twee bouwlagen en vier traveeën, telt zeven kruisvensters. Voor de toegang staat een overdekt portaal dat enkel via een trap bereikbaar is. Het zadeldak telt negen dakkapellen en is bekroond met een vierkant torentje onder een tentdak met bevlagde torenspits. Dit mooi ogend bouwwerk uit 1598 verdient zeker een volwaardige vervanger en architect Roelandt doet er alles aan om het nieuwe Empire bankhuis de nodige uitstraling te geven. Of hij in zijn opzet geslaagd is, vernemen we van Rik Van Damme, die ons in de volgende bijdragen een beschrijving geeft van de architectuur en de stilelementen van dit beschermd monument.

Het bankhuis "François Spitaels et frère"

Op de gelijkvloerse verdieping wordt het bankkantoor ingericht. Maar hoe lang hebben de bouwwerken geduurd alvorens het bankhuis voor het publiek is opengegaan? In 1814 woont François Spitaels met zijn drie kinderen nog in de Denderstraat (¹⁶). Een gedrukte brief uit het familiearchief van kunstschilder Pierre Van Huffel brengt enige opheldering. Op 1 januari 1817 - dat is zeven maand na het overlijden van Jean François - wordt Van Huffel, net als alle klanten van de bank, op de hoogte gebracht dat Joseph en Adrien Spitaels zich uit de familieonderneming terugtrekken (¹⁷) en dat de bank

François Guillaume Adrien Spitaels (1769-1827) geeft, samen met zijn broers Albert en Adrien, in 1817 de opdracht aan de Gentse architect Louis Roelandt voor de bouw van een bankhuis op de Markt. (Olieverf op lijnwaad, 61,5 x 75 cm, door Pierre Van Huffel, 1828, privéverzameling G.A. Spitaels, Ukkel) (Foto: Jonas De Ro)

Handtekening van François Spitaels (brief van 10 augustus 1815 aan Pierre Van Huffel).

(¹⁶) RABW, MGA Ger, nr. 1182.

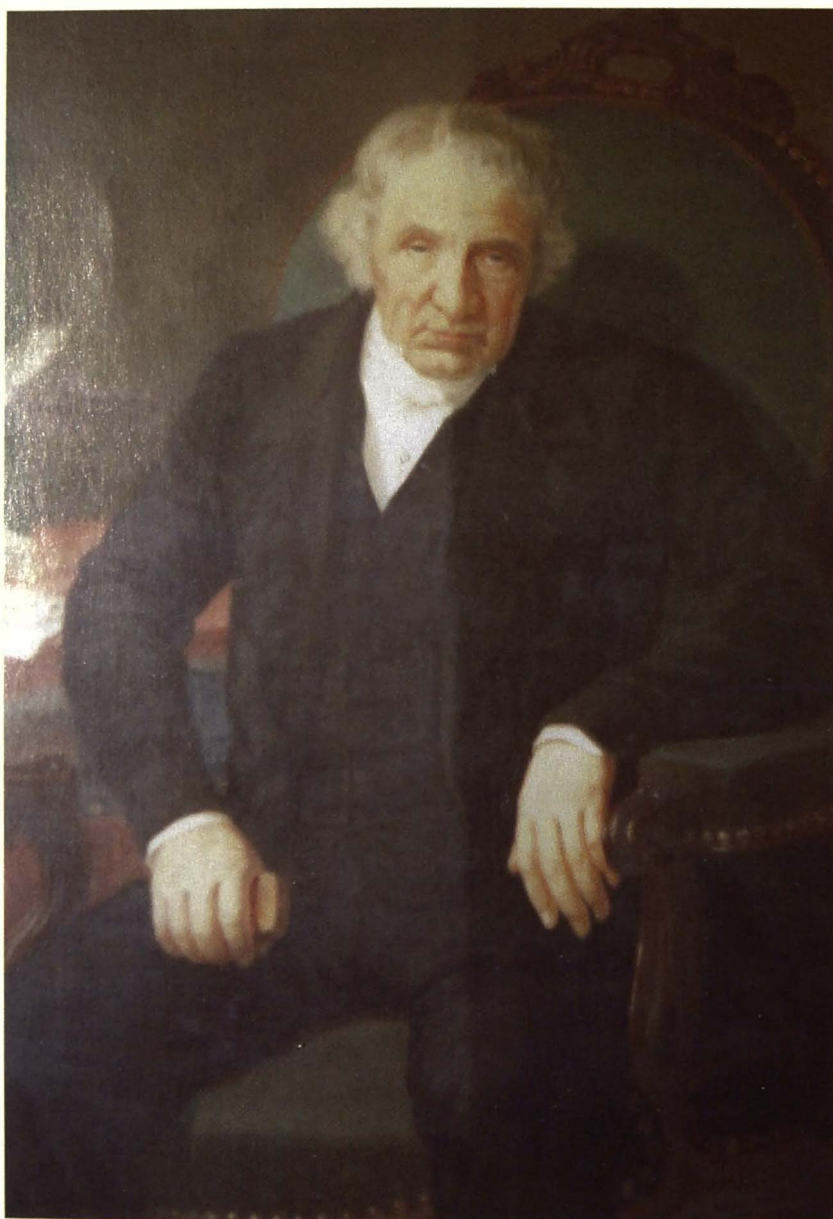
(¹⁷) Joseph Spitaels (1775-1853) leidt de rest van zijn leven als rentenier en woont in een 18de-eeuws herenhuis nabij de Lessensepoort. Zijn jongste broer Adrien (1782-1834) leeft eveneens van de opbrengsten van zijn onroerend goed en legt een buitengoed aan op de Oudenberg. Hij wordt de eerste burgemeester van Geraardsbergen na de Belgische Revolutie. Twee van zijn zonen, Cyrille en Oscar, zullen eveneens een eigen bankhuis oprichten.

Zicht op de Markt op het stadspanorama van Anthoni Sanderus uit 1645. 'Het Groot Landhuys' staat aangeduid onder nummer 11.

Joseph Adrien Spitaels (1775-1853) is vanaf 1 januari 1817 niet langer betrokken bij de familiebank.

Adrien Spitaels (1782-1834) trekt zich in 1817 uit de bankzaken terug. Twee van zijn zonen, Cyrille en Oscar, zullen later elk met een eigen bank starten in de stad.

voortaan onder de naam "*François Spitaels et frère*" verder werkt. François Spitaels behoudt als enige alle volmachten, bekrachtigd door zijn handtekening. Hij wordt wel bijgestaan door zijn jongere broer Albert, die intussen met zijn gezin ook op de Markt woont. In de brief wordt geen gewag gemaakt over de eventuele opening van het nieuwe bankhuis, wat er op kan wijzen dat de bouw nog volop aan de gang is.

In een tweede gedrukte brief van 31 december 1827 komen we te weten dat Benoît Spitaels, de oudste zoon van Albert, al sedert 1816 nauw betrokken is bij de werking van de bank.⁽¹⁸⁾ Hoewel de bovenverdiepingen van het bankhuis voldoende woongelegenheden bieden, zal François Spitaels buiten zijn bankactiviteiten, de meeste tijd met zijn kinderen doorbrengen in het zogenaamde "*château antique de Hof ten Broucke*" in Onkerzele. Dit voormalig lusthof van de Sint-Adriaansabdij met dreef, tuinen, vijvers en landerijen en omschreven door Van Huffel als "*une des plus belles maisons de la province*", dateert al uit de 12de eeuw en is op een onduidelijke

⁽¹⁸⁾ SAG, Fonds Napoleon De Pauw, nr. 4686.

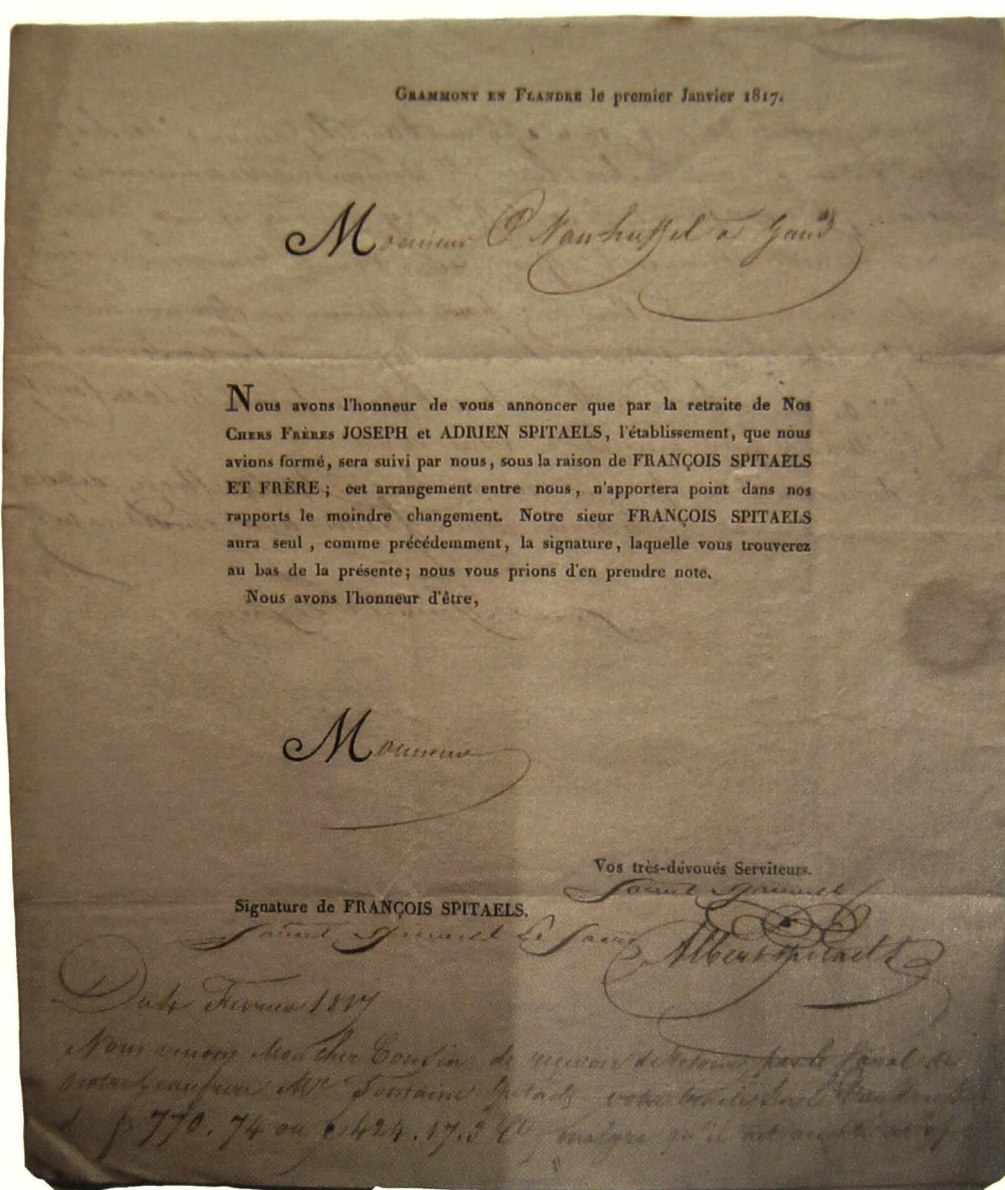
wijze in zijn bezit gekomen ⁽¹⁹⁾. Al in 1797 is een deel van het domein als nationaal goed verworven door zijn oom Joseph Adrien Spitaels (1751-1824), oud-benedictijn van de Sint-Adriaansabdij ⁽²⁰⁾. Onkerzele wordt voor Spitaels zelfs in die mate belangrijk, dat hij er van 1819 tot 1822 een schepenenamt bekleedt. We mogen stellen dat hij het *Het Hof ten Broeke* zeker als zomerverblijf gebruikt, terwijl hij de woonvertrekken boven het bankhuis tijdens de wintermaanden betreft.

Volgens het bevolkingsregister van 1822 woont François met zijn gezin effectief boven het bankhuis op de Markt. Ook Marie Terlinden ⁽²¹⁾, geboortig uit Aalst en rentenierster, zou inwonen, samen met het dienstpersoneel: Dieudonné Van Holder, de knecht; Marie, de keukenhulp en Sophie, de dienstmeid.

Toch zal geen van beide verblijven zijn sterfhuis worden. Als lid van de Provinciale Staten vergadert Spitaels regelmatig in Gent. Op 18 juli 1827 wordt hij tijdens zijn verblijf in het *Hôtel des Pays-Bas* op de Graanmarkt geveld door een hartaanval. Het is Pierre Van Huffel die hem tijdens zijn laatste uren bijstaat. In 1828 zal hij een levensgroot portret van François Spitaels schilderen als herinnering aan de man "*avec lequel il était uni par les liens d'amitié les plus étroits*". ⁽²²⁾

"Banque Albert Spitaels"

Volgens een vroeger onderzoek, gesteund op een mondelinge mededeling van Alfred Mahauden (1906-1982), is ook Albert Spitaels

Gedrukte brief van 1 januari 1817 waarbij het cliënteel van de bank van de familie Spitaels op de hoogte wordt gebracht dat Joseph en Adrien zich uit de familiezaak terugtrekken. Voortaan zetten François Spitaels, samen met zijn broer Albert, de bank verder onder de benaming "François Spitaels et frère".

op de Markt met een eigen bank gestart, in de woning naast de voormalige herberg *Sint-Jorishof* ⁽²³⁾. De hoger vermelde brief van 31 december 1827 spreekt dit tegen: Albert zet de bankonderneming van zijn overleden broer gewoon verder en geeft tegelijk zijn oudste zoon

Benoît alle volmachten, bekrachtigd door diens handtekening.

De "*Banque Albert Spitaels*" komt in het nieuws wanneer een zekere Christophe Cor uit Watermaal-Bosvoorde op 25 september 1837 er een wissel van 1.500 frank komt innen, doch met een vervalste handtekening. Hierop

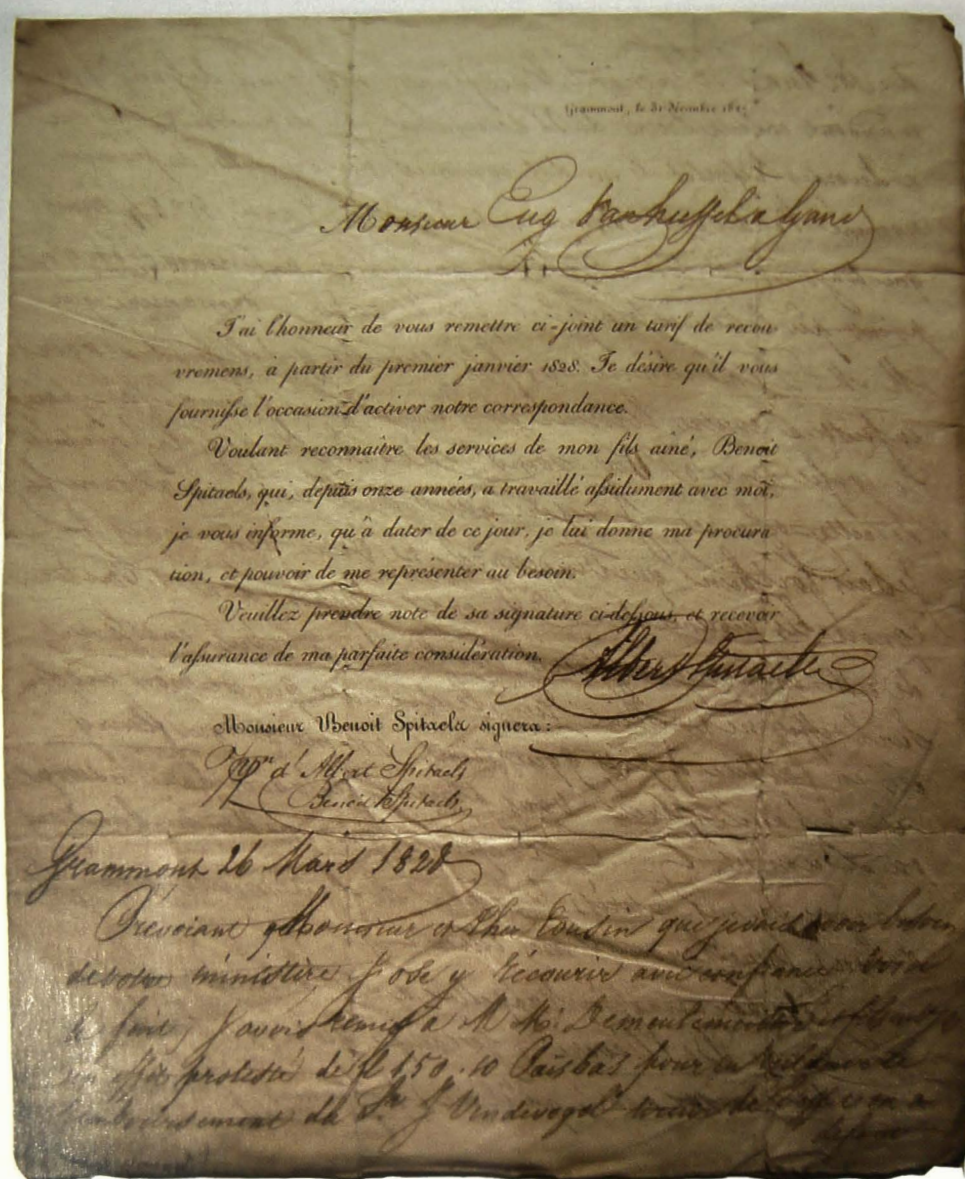
⁽¹⁹⁾ SAG, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4693: François Spitaels schenkt Pierre Van Huffel op 9 april 1815 twee jonge karpers uit zijn vijvers van zijn buitenverblijf *Het Hof ten Broeke*.

⁽²⁰⁾ E. SOENS, *De Abdij van Sint-Adriaan, te Geeraardsbergen, haar pachthoven, en molens*, Aalst, 1914, p. 106.

⁽²¹⁾ Vermoedelijk gaat het hier om Eugénie Marie Terlinden (1783-1845), een van de dertien kinderen van Jacques Jean Emmanuel, schepen van Aalst en van Marie Cornélie Beeckman.

⁽²²⁾ SAG, *Fonds Napoleon De Pauw*, nrs. 4709 (inventaris van de schilderijen van P. Van Huffel) en 4138 (beschrijving van de laatste uren en overlijden van François Spitaels door Van Huffel).

⁽²³⁾ Volgens de aangifte van nalatenschap van René Spitaels van 16 oktober 1849 gaat het om de woning met erf, gelegen op de Markt: sectie B 218, 9a 90 ca. Het betreft het rijhuis naast de voormalige herberg *Sint-Jorishof* en bewoond door het gezin van Albert Spitaels, maar niet gebruikt als bank.

Gedrukte brief van 31 december 1827 waarbij het cliënteel van de bank van Albert Spitaels verneemt dat voortaan ook zijn oudste zoon Benoît alle volmachten heeft, bekrachtigd door diens handtekening.

volgt een schermutseling met de bankbediende Ildephonse Rens. De dader wordt uiteindelijk ingerekend maar pleegt kort daarop zelfmoord in de cel van het stedelijk politiehuis. ⁽²⁴⁾

De kinderen van François Spitaels

Uit het huwelijk van François Spitaels met Alexandrine De Clippele worden twee zonen geboren, Ferdinand in 1800 en Prosper in 1804, en een dochter Céleste in 1806. Zij verliezen

op jonge leeftijd hun moeder, die overlijdt op 12 april 1808. Ferdinand verblijft tijdens zijn jeugd jaren in Onkerzele, waar hij in 1825-1829 het zelfs tot burgemeester schopt. Zijn belangstelling voor de industriële expansie van het Waalse steenkoolbekken heeft hij meegekregen van zijn vader en omstreeks 1830 besluit hij uit te wijken naar Charleroi. Intussen heeft de bank *Fontaine-Spitaels* zich toegelegd op de groothandel in steenkool en vanaf 1828 zwaar geïnvesteerd in de vennootschap

S.A. des Hauts-Fourneaux, Usines et Charbonnages de Marcinelle et Couillet. Door de economische crisis, gevolgd door de revoluties in Frankrijk en België, wordt de vennootschap bijakte van 8 juni 1830 opnieuw gesticht en moeten Ferdinand en Prosper financieel bijspringen met respectievelijk 20 aandelen (100.000 florijnen) en 16 aandelen (80.000 florijnen). De onderneming maakt aanvankelijk nog een moeilijke periode door maar kan daarna met de steun van de *Société Générale* verder doorgroeien. Prosper trekt zich uit de vennootschap terug, terwijl zijn broer zijn leven lang in de beheerraad blijft zetelen. Ferdinand zal, in tegenstelling tot zijn naaste familieleden, niet langer beleggen in onroerend goed maar in aandelen. We vinden hem later terug als beheerder in nog vijftien andere vennootschappen met betrekking tot de exploitatie van de Waalse steenkoolmijnen en metallurgie en de uitbouw van het Belgische spoorwegnet. Pas in 1848 keert hij terug naar de politiek, maar dan op het nationale vlak als liberaal senator voor het arrondissement Charleroi in 1848-1863 en als secretaris van de senaat in 1851-1863. ⁽²⁵⁾

Ook Céleste Spitaels verlaat haar geboortestad en vestigt zich na haar tweede huwelijk op 2 juni 1830 met Philippe François baron de Mandell d'Ecosse eerst te Brussel om nadien uit te wijken naar Frankrijk. Prosper, op dat ogenblik 26, blijft achter op *Het Hof ten Broeke* in Onkerzele, waar hij in feite zijn broer opvolgt als burgemeester. De familiebank op de Markt, goed beheerd door zijn oom Albert en zijn neef Benoît, is de volgende jaren blijkbaar niet meteen zijn grootste bekommernis. Hij vult zijn dagen vooral met het verpachten van gronden,

⁽²⁴⁾ J. DE RO, "Moord en Brand!" Het leven in Geraardsbergen en de deelgemeenten in 1830-1860 op basis van morele statistieken en politieverlagen. Deel 1, in *Gerardimontium*, 2008, nr. 221, p. 12.

⁽²⁵⁾ J. LAUREYSSENS, *Industriële Naamloze Vennootschappen in België 1819-1857*. (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Bijdragen 78), Leuven-Parijs, 1975, p. 160-164, 717.

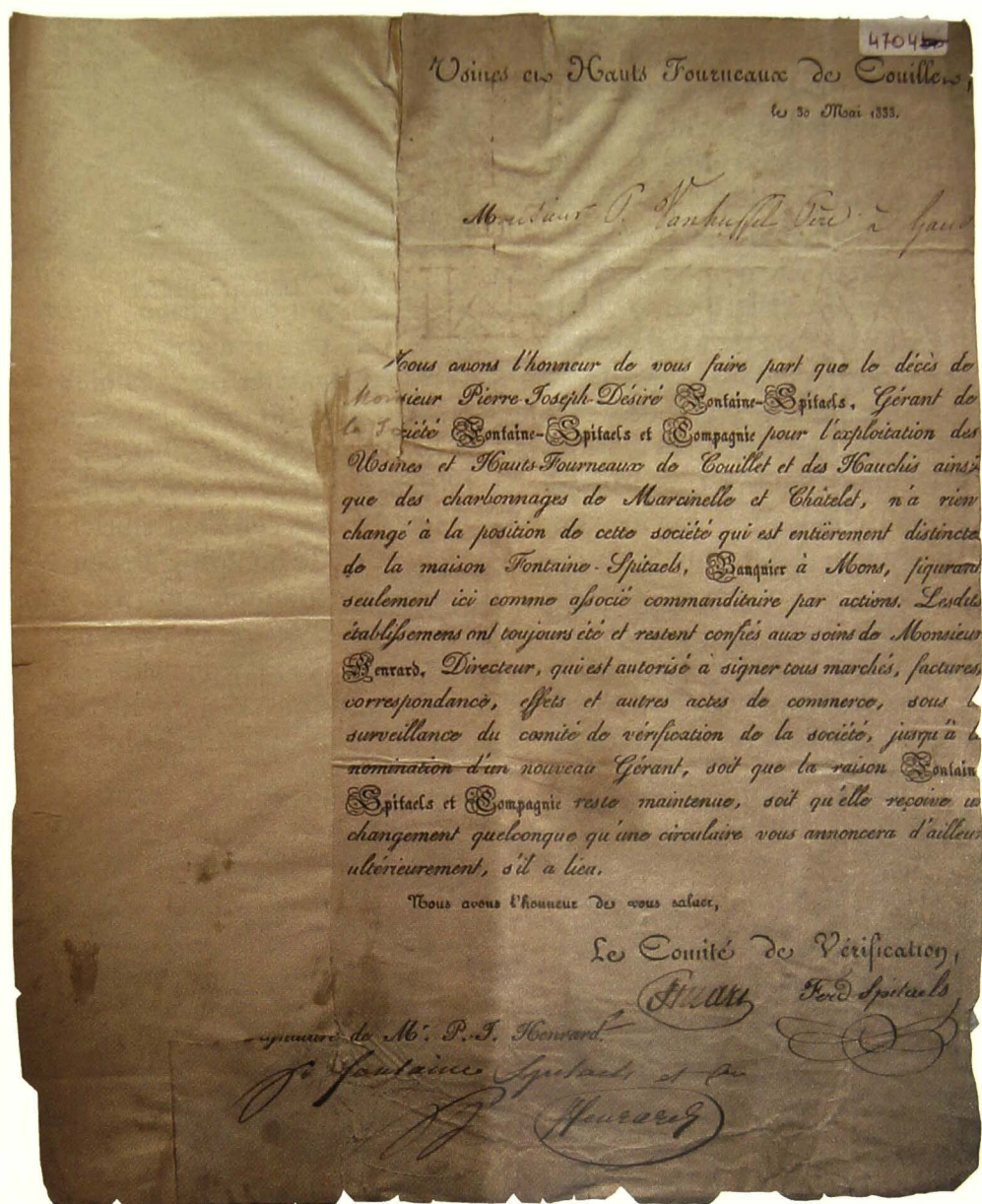

Benoît Spitaels (1796-1868) is sedert 1816 betrokken bij de bank van "François Spitaels et frère".

de verkoop van bomen en het fokken van paarden. Volgens het bevolkingsregister van 1830 staat niemand ingeschreven op het adres van het bankhuis op de Markt, wat het vermoeden sterkt dat het gebouw op dat ogenblik enkel een handelsfunctie heeft ⁽²⁶⁾.

"Banque et Recouvrements sur la Belgique & l'Etranger Prosper & René Spitaels & Cie"

René Spitaels, de jongste broer van Benoît en *enfant terrible* van de familie, wordt de held tijdens de revolutiedagen van 1830 nadat hij, door het wegnemen van de Hollandse insignes op het stadhuis, als oproerkraai door Hollandse huzaren wordt afgevoerd naar de gevangenis van Oudenaarde. De eerste jaren 1830 verlopen voor hem turbulent: hij wordt redacteur van het Brusselse schimpblad *Méhistophélès* en ontpopt zich als hevig antiklerikaal en radicaal liberaal. Zijn pennenstrijd tegen

Gedrukte brief van 30 mei 1833 waarbij het overlijden wordt aangekondigd van Pierre Joseph Désiré Fontaine-Spitaels, beheerder van de vennootschap "Fontaine-Spitaels et Compagnie" voor de exploitatie van de "Usines et Hauts-Fourneaux de Couillet et des Hauchis" en van de steenkoolmijnen van Marcinelle en Châtelet. Een van de ondertekenaars is Ferdinand Spitaels.

het establishment bezorgt hem in 1835 een onverkwikkelijke rechtszaak. Wellicht voor hem een goede reden om het jaar daarop België te ontvluchten en voor onbepaalde tijd door Europa te reizen. Wanneer zijn vader Albert onverwachts op 17 maart 1838 overlijdt, besluit hij naar huis terug te keren. Hoe het verder loopt met de familiebank, vinden we deels in het huwelijkscontract van Alexandrine Spitaels, de jongste

zuster van René, met advocaat Louis Jacques Ghislain Bijl voor notaris Charles Evrard op 8 juni 1842. Na de terugkeer van René zou een nieuwe bankassociatie zijn opgericht tussen Benoît, René, Alexandrine, Pauline en hun moeder Isabelle Van Yper. Iedereen brengt vers kapitaal aan, terwijl het bestuur in handen blijft van Benoît. Of Prosper Spitaels al dan niet betrokken is bij de bankonderneming blijft

⁽²⁶⁾ RABW, MGA Ger, nr. 1184.

onduidelijk ⁽²⁷⁾. Wanneer ook Isabelle Van Yper op 31 april 1844 sterft, trekt Benoît kort daarop zich uit de bankassociatie terug en verhuist hij naar Brussel waar hij in de rue des Hirondelles een eigen bank op zijn naam opent.

Stempel van "Benoît Spitaels Bruxelles".

vermeld, gaat het vermoedelijk om de oprichting van de "*Banque et Recouvrements sur la Belgique & l'Etranger Prosper & René Spitaels & Cie*". Slechts één kredietbrief met gedrukte hoofding en een voorgedrukt ontvangstbewijs van 10 januari 1849 zijn ons bekend. Afgaande op de firmanaam staat men ook open voor buitenlandse financiële transacties. Andere

vennoten buiten de familie Spitaels, betrokken bij het beheer van de bank - vandaar de naam "*Compagnie*" - zijn niet bekend. In 1847 wordt René lid van de Kamer van Koophandel te Aalst, terwijl zijn neef voorzitter wordt. In maart 1849 moet hun bank zorgen voor de uitbetaling van 20.000 frank overheidssteun aan de noodlijdende textielfabrikanten uit Geraardsbergen. Beide bankiers zijn in die jaren politiek zeer bedrijvig: Prosper is medestichter-ondervoorzitter van de Liberale Associatie in 1846, provincieraadslid in 1842-1846 en liberaal senator voor het arrondissement Aalst in 1848-1851, terwijl René in 1848 schepen wordt van Geraardsbergen. We mogen

Genealogie van de bankiersdynastie Spitaels

Onder de nazaten van Jean François Spitaels tellen we een dozijn bankiers (vet gedrukt). Maar ook onder de nakomelingen van zijn jongere broer Guillaume, meester-hoedenmaker op de Markt, vinden we bankiers.

Jean Baptiste x Jacoba Reyms

→ **Jean François** x Marie Jeanne Van Bollaert

→ **François** x Alexandrine de Clippele

→ **Ferdinand** x Honorine Spitaels

→ **Prosper** x Charlotte De Vos

→ **Gustave** x Elise Lecomte

→ **Raphaël** x Laure de Launoit

→ Rachel x Arthur Rombaut

→ Céleste x Philippe François baron de Mandell d'Ecosse

→ **Albert** x Isabelle Van Yper

→ **Benoît**

→ Pauline

→ Alexandrine x Louis Jacques Ghislain Byl

→ **René** x Emilie De Baere

→ Jeanne Françoise x Pierre Joseph Defontaine

→ **Joseph** x Isabelle Verhaeghe

→ Marie Marcelline Spitaels x **Jacques** Spitaels

→ Vital x Pauline Legrand

→ **Adrien** x Thérèse Byl

→ **Cyrille** x Clémence Verspieren

→ **Oscar** x Marie Jeanne de Clippele

→ Guillaume Spitaels x Marie Jeanne Van Damme

→ **Pierre Jean** 1° x Isabelle De Beck

→ **Jacques** x Marie Marcelline Spitaels

2° x Julie Hélène Wolfcarius

→ Alfred x Cathérine Van Cutsem

⁽²⁷⁾ Nergens zijn tijdens ons onderzoek aanwijzingen in het bronnenmateriaal gevonden dat hij in deze periode enige bankactiviteit zou ontwikkeld hebben.

René Spitaels (1809-1849) richt na het overlijden van zijn vader in 1838 een nieuwe bankassociatie op met zijn oudere broer Benoît en zijn zusters Alexandrine en Pauline.

stellen dat beiden op dat ogenblik het hoogtepunt van hun macht hebben bereikt.

De textielcrisis slaat in deze periode hard toe in de Oudenbergstad en de verpauperde bevolking lijdt er honger. René Spitaels kan zijn invloed laten gelden en slaagt erin een leerwerkatelier voor textiel te laten oprichten in de gebouwen van het oude penitentenklooster. ⁽²⁸⁾ De man maakt het opstarten van zijn initiatief niet meer mee: hij overlijdt onverwachts op 18 april 1849 te Brussel.

"Banque et Recouvrements sur la Belgique & Etranger Prosper Spitaels & Cie"

Uit de supplementaire aangifte van nalatenschap van René Spitaels van 26 november 1849 blijkt slechts een bedrag van

1.847 frank aanwezig te zijn dat direct betrekking heeft met zijn bankzaken. Moeten we hieruit besluiten dat de familiebank niet echt florissant is of zit het geld elders? Prosper Spitaels verliest met zijn neef zijn belangrijkste vennoot en bestuurt noodgedwongen de bankonderneming op de Markt alleen verder. Financiële ondersteuning zou nog komen van zijn nicht Pauline ⁽²⁹⁾.

Voortaan gaat het om de "*Banque et Recouvrements sur la Belgique & Etranger Prosper Spitaels & Cie*", waarvan nog minstens één kredietbrief met hoofding is bewaard. In 1852 doet hij een goede zet door samen met zijn broer Ferdinand en de bankiers van de *Société Générale* de concessie te verwerven van de zeer winstgevende *Société anonyme du Chemin de Fer de Dendre et Waes et de Bruxelles vers Gand*.

Alexandrine Désirée Spitaels (1797-1863) maakt deel uit van de bankassociatie tussen haar broers René en Benoît en haar oudere zuster Pauline in 1838-1842. (Olieverf op lijnwaad, 1,05 x 0,9 m, door Adèle Kindt, 1852, Kunstacademie, Geraardsbergen/Oud Hospitaal) (Foto: Jonas Maldrie)

⁽²⁸⁾ J. DE RO, "La conquête de notre Californie Grammontoise". Kroniek over de leerwerkhuisen voor textiel te Geraardsbergen in 1849-1857, in *Gerardimontium*, 2005, nr. 199, p. 12-17.

⁽²⁹⁾ Vermoedelijk is ook hier Pauline Spitaels betrokken bij de vennootschap. In haar testament, verleden voor notaris Egidius Coppens, op 8 mei 1856 staat: "(...) Ik geve en legatere in vollen eigendom aan de twee kinderen van d'heer Prosper Spitaels, genaemd Gustaaf en Rachel, alle de gelden, penningen die hunnen gezegden vader van mij bezit en deelmakende onzer sociëteit der bank, zonder eenige uitzondering." Volgens haar aangifte van nalatenschap van 18 december 1856 zijn er in het sterfhuis "geen gelden gevonden in de sociëteit met Prosper Spitaels".

Pauline Spitaels (1797-1856) is verbonden met de familiebank op de Markt van 1838 tot haar overlijden in 1856 (Olieverf op lijnwaad, 47,5 x 59,5 cm, privéverzameling Zusters van Maria en Jozef, Erpe-Mere) (Foto: Jonas Maldrie)

Hierin zit ook de aanleg van de trajecten Aat-Geraardsbergen en Geraardsbergen-Aalst, beiden geopend in 1855.

De roep van René Spitaels voor het oprichten van leerwerkhuisen voor textiel beantwoordt Prosper door in 1850 zelf de leiding te nemen over een tweede atelier in de oude textielfabriek van Albert Wanten nabij de Gentsepoort. Maar zijn samenwerking met de overheid, die het project financieel ondersteunt, loopt mank en de rekeningen die hij aflevert verlopen niet steeds volgens het

boekje. Zijn driejarig contract als directeur verlengt hij in 1853 niet meer.⁽³⁰⁾ Zijn politieke loopbaan raakt tegelijk in het slop. In 1848 wordt hij niet meer herkozen als burgemeester van Onkerzele en in 1851 verliest hij zijn zetel in de senaat.

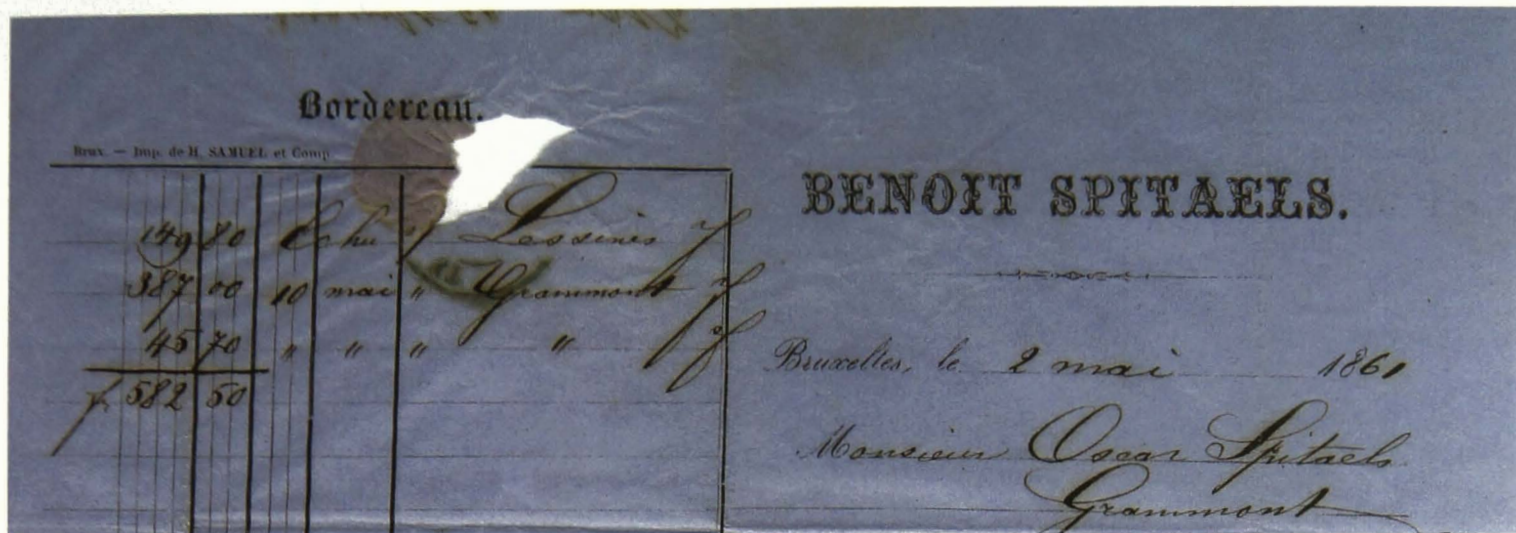
Het bankroet

Prosper Spitaels is dan wel de eigenaar van het monumentale bankhuis, de man vinden we vooral op het platteland. In 1855 wordt hij provinciaal inspecteur van de *Paarden-stoeterijen van*

Oost-Vlaanderen en drie jaar later voorzitter van de *Provinciale Landbouwmaatschappij van Oost-Vlaanderen*. In 1863 keren zijn kansen op politiek vlak: hij verliest wel de senaatverkiezingen, in de gemeenteraad van Geraardsbergen krijgt hij opnieuw een zitje. Maar een herverkiezing in 1869 lukt niet meer. Spitaels is door zijn omgeving nogal bekend om zijn kwistige levenswijze en zijn wanbeheer. Zo gaat het verhaal dat hij zijn sigaren aansteekt met bankbiljetten. Zijn fortuin smelt voor de zon wat uiteindelijk - ondanks de financiële injecties van zijn enige zoon Gustave en dochter Rachel - resulteert in het bankroet van zijn bank op 19 juni 1872⁽³¹⁾. Kort daarop, op 18 september, wordt voor de Koophandelsrechtbank van Aalst een gerechtelijk akkoord gesloten met 46 schuldeisers voor een totaal bedrag van 351.679,89 frank. Opvallend zijn de hoge schuldbedragen bij zijn naaste familieleden: zijn zoon Gustave, 37 jaar en bankier te Geraardsbergen, voor 67.688,81 frank; zijn dochter Rachel, 32 jaar, voor 142.762,01 frank en zijn echtgenote, Charlotte De Vos, 64 jaar voor 7.210,82 frank. Ze vertegenwoordigen samen ongeveer 62 % van zijn schulden. Een andere grote schuldeiser is de Nationale Bank te Geraardsbergen voor een bedrag van 57.137,77 frank. Vanuit het buitenland wordt geen schuld gevorderd. Zijn buitenverblijf *Het Hof ten Broeke* te Onkerzele met de hele huisraad wordt openbaar verkocht. Uit de inventaris, die eind juli 1872 wordt opgesteld, blijkt dat de twee wijnkelders er goed gevuld zijn: 6.523 flessen alcoholische drank (107 wijnhuizen), onder de oudste 25 flessen wijn en likeur uit 1771-1780, 9 flessen Cognac uit 1792 en 35 flessen Porto uit

⁽³⁰⁾ J. DE RO, "La conquête de notre Californie Grammontoise" ... (deel 2 en slot), in *Gerardimontium*, 2005, nr. 200, p. 10-14.

⁽³¹⁾ *Vzw Liberaal Gebouw, In de schaduw van de Kring 1872-1997*, Geraardsbergen, 1998, p. 6: volgens Jean-Louis Rens zou het bankroet van "de kleine lokale Bank Spitaels" het gevolg zijn van de confrontatie met grotere financiële instellingen. Uit het faillissementsdossier blijkt dat we de oorzaak veeleer moeten zoeken bij een slecht bankbeheer. In Geraardsbergen floreren nadien nog talrijke kleine privébanken, die nooit in falig zijn gegaan.

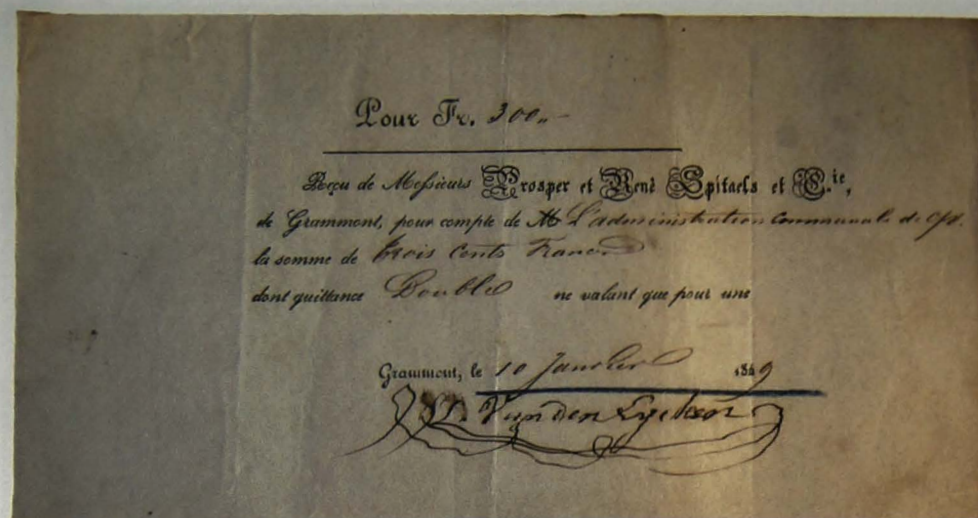
Benoît Spitaels opent in 1844 een eigen bank in Brussel. Toch zal hij de familiebanden met Geraardsbergen nooit verbreken, zoals blijkt uit deze kredietbrief, waarin hij financiële verrichtingen onderhoudt met zijn neef Oscar Spitaels, bankier in de Nieuwstraat (2 mei 1861).

Hoofding van een kredietbrief van "Banque et Recouvrements sur la Belgique & l'Etranger Prosper & René Spitaels & Cie" (10 januari 1849).

Hoofding van de kredietbrief van de "Banque et Recouvrements sur la Belgique & Etranger Prosper Spitaels & Cie" (19 augustus 1850).

Voorgedrukt ontvangstbewijs van de heren "Prosper et René Spitaels et Cie" voor rekening van de stadsadministratie van 300 frank (10 januari 1849).

1800-1827. De bibliotheek telt een tweehonderdtal boeken. Hoewel fervent paardenliefhebber, zijn in de stallen geen paarden meer te vinden; alleen twee koeien, een varken en er loopt wat pluimvee rond... ⁽³²⁾ Wat gespaard blijft is het bankhuis op de Markt, dat nog vóór dat het faillissement is uitgesproken, al op 10 februari is verworven door leden van de Liberale Associatie.

"De Liberale Kring"

Voor Prosper Spitaels moet de schande groot zijn. Er wacht hem ditmaal een sober leven, nadat hij nog in 1872 Onkerzele verlaat voor Brussel, waar hij enkele jaren later op 7 februari 1878 overlijdt. Zijn zoon Gustave zet de bankactiviteiten op 15 juli 1873 verder onder de firmanaam "*Caisse Industrielle de Grammont*" in een nieuw opgericht bankhuis - zij het met minder pracht en praal - op de Vesten.

Al op 11 januari 1872 wordt het bankhuis op de Markt door Gustave Spitaels openbaar te koop gesteld en binnen één

maand slaagt men erin 72 liberale vrienden te mobiliseren om dit zogenaamde "*bel hôtel de maître*" te verwerven voor de partij. De aankoopssom inclusief het meubilair bedraagt 55.000 frank, dat opgedeeld is in 110 aandelen. Elke mede-eigenaar ontvangt een aandeel per 110de deel. De belangrijkste financiële bijdrage (3.000 frank) komt van advocaat Louis Jacques Ghislain Byl, gewezen politicus en oud-voorzitter van de Liberale Associatie en sedert 1863 weduwnaar van Alexandrine Spitaels. Het initiatief wordt verder gesteund door de liberale tak van de familie Spitaels: Gustave, bankier te Geraardsbergen (1.000 frank); zijn neven Jacques, eigenaar van het kasteel van Nederboelare (2.000 frank) en diens halfbroer Alfred, eigenaar van het kasteel van Onkerzele (2.000 frank) en tenslotte hun oom Vital, eigenaar te Bergen (1.000 frank).

Op 8 april 1872 wordt voor notaris Remy Stevens te Idegem een overeenkomst gesloten door alle mede-eigenaars voor de oprichting van een burgerlijke vennootschap

die instaat voor het beheer van het gebouw, dat voortaan bestemd wordt voor vergaderingen en feesten van de *Association Libérale*. In feite is de hele opzet een reactie op de verwerving in december 1870 door de katholieken van een eigen partijgebouw "*Le Cercle Catholique La Concorde*", eveneens op de Markt. De benaming "*Le Cercle Libéral*" is op een vergadering van 20 mei 1872 door de vennootschap unaniem aangenomen.

Al in 1873 wordt achter het oude bankhuis een feestzaal gebouwd dat via de koetsendoorrit bereikbaar is. ⁽³³⁾ Het oude bankhuis van de familie Spitaels beleeft sedertdien een tweede leven als partijgebouw ⁽³⁴⁾.

Nabeschouwing

Over de geschiedenis van de eerste bank te Geraardsbergen met haar opeenvolgende bestuurders is weinig bekend. Toch is op basis van tot voor kort ongekende briefwisseling en enkele kredietbrieven hieromtrent een nieuw inzicht gegroeid. Vooreerst is de bouw van het bankhuis op de Markt niet alleen in opdracht gebeurd van François Spitaels, maar ook van twee van zijn broers. Aanvankelijk is het hele gezin betrokken bij de bankonderneming. Doorheen de jaren zijn François en Albert Spitaels en nadien hun kinderen nauw blijven samenwerken binnen een en dezelfde bank. Het bankroet van de bank is grotendeels te wijten aan het wanbestuur van Prosper Spitaels, wat zijn zoon Gustave niet heeft belet met minder middelen de beroepstraditie verder te zetten.

Jacques DE RO

⁽³²⁾ RABW, RK Aalst 2002 A, nr. 512.

⁽³³⁾ Vzw *Liberaal Gebouw*, *In de schaduw van...*, p. 14-17. Boven de ingang van de feestzaal staat evenwel het jaartal 1903.

⁽³⁴⁾ In 1998 is door de vzw *Liberaal Gebouw*, opgericht op 1 juni 1979, het boek *In de schaduw van de Kring 1872-1997* uitgebracht naar aanleiding van de viering van het 125-jarige bestaan van de "*Liberale Kring*". Het beschrijft tegelijk de geschiedenis van de hele liberale beweging te Geraardsbergen in al haar facetten.